

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOLOGY

e-ISSN: 1694-8874

№1(1)/2023, 12-21

УДК: 811.581.11

DOI: [10.52754/16948874_2023_1\(1\)_2](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1(1)_2)

**КЫТАЙ ТИЛИНДЕГИ ҮЙ КАНАТТУУЛАРЫНА БАЙЛАНЫШКАН
ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДИН КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ ЭКВИВАЛЕНТТЕРИ**

КЫРГЫЗСКИЕ ЯЗЫКОВЫЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ КИТАЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ,
СВЯЗАННЫХ С ДОМАШНИМИ ПТИЦАМИ

KYRGYZ AND CHINESE PHRASEOLOGICAL UNITS ABOUT POULTRY

Аманбек кызы Нурпейил

Аманбек кызы Нурпейил

Amanbek kuzu Nurpeiil

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

nura7865696@gmail.com

Бекмурзаева Асель

Бекмурзаева Асель

Bekmurzaeva Asel

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

asbekmurzaeva@oshsu.kg

КЫТАЙ ТИЛИНДЕГИ ҮЙ КАНАТТУУЛАРЫНА БАЙЛАНЫШКАН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДИН КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ ЭКВИВАЛЕНТТЕРИ

Аннотация

Бул макалада фразеологизмдерди кытай тилинен кыргыз тилине которуудагы метафораларды жана фразеологиялык бирдиктерди берүү ыкмалары талданат. Андан сырткары үй жаныбарларына тиешелүү кыргыз жана кытай тилдериндеги фразеологиялык бирдиктердин образдуу ички формалары каралат. Айрыкча кытай жана кыргыз элдеринин тил казынасындагы үй канаттууларына байланышкан фразеологиялык бирдиктердин окшоштугу жана алардын улуттук өзгөчөлүктөрү каралды. Фразеологиялык мисалдардын негизинде кыргыз жана кытай тилдеринин фразеологиялык бирдиктеринин жалпы белгилерин жана айырмачылыктарын аныктоо маселелерине басым жасалып, кытай тилиндеги фразеологизмдеринин кыргыз тилиндеги эквиваленттерин табуу жана аларды кыргыз тилине которуу маселелерине көңүл бурулду. Кытай фразеологизмдерин кыргыз тилине которуу көйгөйү али так чечиле элек.

Ачкыч сөздөр: фразеологиялык бирдик, кыргыз тили, кытай тили, котормо таануу, макал-лакаптар.

КЫРГЫЗСКИЕ ЯЗЫКОВЫЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ КИТАЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, СВЯЗАННЫХ С ДОМАШНИМИ ПТИЦАМИ

Аннотация

В данной статье анализируются методы предоставления метафор и фразеологизмов при переводе фразеологизмов с китайского на кыргызский язык. Кроме того, рассмотрены образно-внутренние формы фразеологизмов, связанных с домашними животными, в кыргызском и китайском языках. В частности, рассматривались сходство фразеологизмов, связанных с домашними птицами, в языковой сокровищнице китайского и кыргызского народов и их национальные особенности. На основе фразеологических примеров акцент был сделан на выявлении общих черт и различий фразеологизмов кыргызского и китайского языков, а также на вопросах поиска эквивалентов китайских фразеологизмов на кыргызском языке и перевода их на кыргызский язык. Эта переводческая проблема до сих пор не получила однозначного решения.

Ключевые слова: фразеологизмы, кыргызский язык, китайский язык, перевод, пословицы.

KYRGYZ AND CHINESE PHRASEOLOGICAL UNITS ABOUT POULTRY

Abstract

The translation of phraseological phrases related to poultries from Chinese into Kyrgyz presents several challenges. One of the main difficulties is finding equivalents of Chinese phraseological units in the Kyrgyz language. This problem has not yet been fully resolved, and it requires a thorough analysis of the linguistic and cultural characteristics of both languages. Another challenge is related to the figurative-internal forms of phraseological units associated with pets in the Kyrgyz and Chinese languages. These forms often involve metaphors and other figures of speech that may not have direct equivalents in the target language. Therefore, translators need to be familiar with the cultural and linguistic contexts of both languages to accurately convey the intended meaning of these phrases. Moreover, the similarity of phraseological units associated with domestic animals in the linguistic treasury of the Chinese and Kyrgyz peoples should also be considered. While there may be similarities between the two languages, there are also national characteristics that need to be taken into account. Translators must be aware of these differences to ensure that the translated text is culturally appropriate and accurate. In conclusion, translating phraseological phrases related to pets from Chinese into Kyrgyz requires a deep understanding of both languages' linguistic and cultural characteristics. The challenges presented by figurative-internal forms and national characteristics must be addressed to provide an accurate and culturally appropriate translation. Further research is needed to develop effective strategies for translating phraseological units between these two languages.

Keywords: phraseological units, Kyrgyz language, Chinese language, translation, proverbs.

Киришүү

Жаныбарлар дайыма адамга жакын болуп, анын жашоосунда маанилүү орунду ээлеген. Адамдар алардын жүрүм-турумун байкап, андагы терс жана оң жактарын аныктап, өздөрү менен салыштырып, мунун баары ар түрдүү тилдердин лексикалык фондунда чагылдырган. Натыйжада жаныбарлардын, канаттуулардын, курт-кумурскалардын ж.б. байланыштуу терминдер адамзат тилдеринде пайда болгон. Ушундай терминдердин бири “орнитоним” деп аталат. Орнитоним - грек тилинен *ornis* же *ornitos* – “куш”, *onima* – “ысымы”, наамы” бир сөз же сөздөрдүн айкалышы аркылуу берилген номинативдик бирдик, ал аталган кушту башка канаттуулардын арасынан бөлүп көрсөтүү, жекелештирүү жана идентификациялоо үчүн кызмат кылат (Симакова, 2003, 11). Адам баласы жапайы канаттууларды колго үйрөтүүсү эң байыркы доорлорду кучагына алат. Жапайы канаттуулар болжол менен б.э.ч. 6000 жыл мурун колго үйрөтүлө баштаган. Окумуштууларды пикири боюнча эң биринчи колго үйрөтүлгөн канаттуу болуп тоок эсептелет. Ал эми өрдөк Байыркы Кытайда б.э.ч. 4 миң жыл мурун колго үйрөтүлгөндүгү даректүү тарыхый маалыматтарда катталган. Ал эми каз б.э.ч. 3 миң жыл мурун Байыркы Египетте багыла баштаган. Тоокторду жер жүзүндөгү эң эле кеңири таралган үй кушу десек жаңылышпайбыз. Азыркы кезде алардын саны, айрым эсептөөлөр боюнча, 13 миллиарддан ашуун. Тооктун этине сурам көп болгондуктан, алардан жылына 33 миллиард килограммдан көп эт алынат. Андан тышкары, жыл сайын алар 600 миллиардга жакын жумуртка берет.¹

Метод

“Орнитонимдер” лексика-семантикалык тобу ырааттуу түрдө, мезгилдин өтүшү менен өнүккөн. Сөздөрдүн бул тобу бардык тилдерде берилип, күнүмдүк жашоодо активдүү колдонулган лексикага кирет. Бул көрүнүштү канаттуулардын адам дүйнөсүндөгү маанилүү ролу менен түшүндүрүүгө болот. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдер боюнча изилдөөлөр аз болсо да жасалган. Алсак, кыргызча фразеологизмдер 1940-50-жылдары кыргыз тилинин сөздүктөрүн түзүүдө практикалык гана максатта пайдаланылган (КРС, 1985). Ал эми фразеологизмдерди илимий-теориялык багытта 60-70 жж. гана изилдене баштаган (Осмонова, 1970). Андан соң 1980-жж. фразеологизмдердин айрым маселелерине арналган изилдөөлөр солгундап, анча мынча гана изилдөө иштери жүргүзүлүнгөн (Эгембердиев, 1980). Эгемендүүлүктөн кийин кыргыз тилиндеги фразеологизмдерге арналган изилдөөгө арналган иштер да жакшы колго алына баштады (Бакирова, 2012; Эгембердиев, 2012).

Кытай тилиндеги фразеологизмдерди изилдөө жана аларды системага салуу ХХ кылымдын башында кытай тилинин сөздүгүн түзгөндөн кийин башталып, бул багытка болгон кызыгуу күчөгөн. Ал эми кытай фразеологизмдерин олуттуу изилдөө 1950-жж. тартып башталган. Кытай тилиндеги фразеологизмдерди изилдегендерден Яо Пэнцы (姚鹏慈), Чжан Чжигун (张志公), Ма Гофань (马国凡), Вэнь Дуань Чжэн (温端政) сыяктуу тилчилерди айтууга болот. Биз өз макалабызда кытай жана кыргызтилдеринде кездешкен канаттууларга байланышкан фразеологизмдердеги жалпылыктарды жана айырмачылыктарды салыштырып кароого аракеттендик. Андан сырткары кытай тилиндеги канаттуулар дүйнөсүнө байланыштуу фразеологизмдердин кыргыз тилине которуу көйгөйлөрүнө басым жасадык.

¹ <https://www.chickenfans.com/poultry-industry-statistics/>

Кыргыз тилиндеги фразеологизмдери менен кытай тилиндеги фразеологизмдердин жалпылыктарын табууда макал-лакаптардын мисалынан да кеңири пайдаландык. Себеби макал-лакаптын жалпы улуттук өзгөчөлүктөргө ээ болушу, укумдан-тукумга ооздон-оозго өтүшү жана көп кылымдар бою жашашы алардын морфологиялык түзүлүшүнүн туруктуу мүнөзгө ээ болушуна алып келген. Ошондуктан адабиятчылар гана эмес, тилчи окумуштуулар да макал-лакаптарга көңүл буруп, алардын тилдеги ордун белгилөөгө, тилдик табиятын аныктоодо пайдаланышат.

Анализ

鸡 (jī) тоокко байланышкан фразеологизмдер

Кытайда короз таңдын символу болуп саналат жана күн же күн кудайы менен байланышкан. Короздун таң атпай кыйкырганы жалпыга маалым.

1. 鸡飞蛋打 (*jīfēi dàn dǎ*). Бул фразеологизмди кыргыз тилине оодарсак “Тоок учуп кетти, жумурткалар жерге түшүп жарылды” деп которулуп,² ага кыргыз тилиндеги “таш жалак, кур жалак калуу дегенди” деген фразеологизм дал келет (Осмонова, 2001, 435-б.). Кыргыз тилиндеги “таш жалак калуу, кур жалак калуудан” сыяктуу фразеологизмдерден сырткары “Эки тоонун чөбүн эңсеген кийин ачкадан өлөт” деген макал да кытай фразеологизмине маанилик жактан үндөшүп кетет (Давлетбекова, 1997, 173-б.).

2. 闻鸡起舞 (*wénjī qǐwǔ*). Фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “короз кыйкыраары менен кылыч шилтөө” деп которулуп, “таң эртелеп иштеп баштоо”, “ишке эртелеп киришүү” деген маанилерди билдирет.³ Бул фразеологизмге кыргыз тилиндеги “карга бок чокуй электе туруу” деген фразеологизм жакындашып кетет (Осмонова, 2001, 255-б.). Аталган фразеологизмдин ушул эле маанидеги “Короз кыйкыраары менен ушу менен машыга баштоо” 闻鸡起舞 (*wénjī qǐwǔ*) деген түрү да кездешет.

3. 鸡犬升天 (*jīquǎn shēng tiān*). Бул фразеологизм кыргыз тилине “Адам даого жеткенде, анын короздору жана иттери кошо асманга көтөрүлөт” деп которулат жана “жогору бийликке жеткен адамдын жакындары да көтөрүлөт” деген мааниде пайдаланылат. Фразеологизмдин келип чыгышына Хань династиясы доорунда (б.з.ч. 206 – б.з. 220) ханзада Лю Ань тууралуу уламыштар себеп болгон. Уламыш боюнча ханзада Лю Ань мүрөктүн суусун издеп, дүйнө кезип кетет. Өлбөстүктүн сырын табуу үчүн өмүрүн дао окуусуна арнаган жана адам Акыйкат Даого (чыныгы Жол) жеткенде гана түбөлүк жашай алат деп эсептеген. Натыйжада көктө жашаган сегиз кудай ага мүрөктүн суусун беришет. Ханзада суудан бир аз ичер замат асманга көтөрүлүп, учуп кетет. Жерге төгүлгөн суунун саркындыларын короодогу тооктор менен иттер ичип, алар да ханзаданын артынан көккө көтөрүлүшөт (Корнилов, 2010, 88-б.). Натыйжада аталган фразеологизм пайда болгон.

Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги параллели катары “Күрүчтүн арты менен күрмөк суу ичет” деген макалды айтууга болот (КРС, 1985а, 470-б.).

² <https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E9%B8%A1%E9%A3%9E%E8%9B%8B%E6%89%93>

³ <https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E9%97%BB%E9%B8%A1%E8%B5%B7%E8%88%9E>

4. 雞同鴨講 (*jītóng yājǐǎng*). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “өрдөк тоок менен сүйлөшкөндөй” деп которулуп, “бири-бирин түшүнбөө, эки башка тилде сүйлөө” деген маанилерди билдирет.⁴ Бул фразеологизм дүйнө элдеринин тилдик корунда кеңири кездешет. Алсак, англистерде “*To mix apples and oranges*” (кырг. *алма менен апельсинди аралаштырып жиберүү*), ал эми орустарда “*Тебе про Фому, а ты про Ерему*” деп кездешет (Рыбникова, 1961, 128-б.). Ал эми кыргыз тилиндеги “Бээ десе төө дейт” деген фразеологизм да жогоруда аталган фразеологизмдердегидей эле мааниге ээ (Осмонова, 2001, 126-б.).

5. 鸡毛信 (*jīmáo xìn*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “тооктун бир тал жүнүнө жазылган кат” деп которулуп, “ыкчам кабар, тез жөнөтүлгөн кабар” деген маанини билдирет.⁵ Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “Куш кабар” же “куш тилиндей кабар” деген түрлөрүн айтууга болот (Осмонова, 2001, 334-б.).

6. 鸡飞狗跳 (*jīfēi gǒutiào*). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “Тооктор учуп, иттер секиргендей” деп которулат. Бул фразеологизмдин мааниси “будуңчаң, чакчелекей түшүү” деген маанини билдирет.⁶ Мындай маанидеги учкул сөздөр кыргыз тилинде да кездешет. Кыргыз тилиндеги “Ат дарбыса, эшек кошо дарбыйт” же “Эл дарбыса эшек кошо дарбыйт” деген макал кытай тилиндеги фразеологизмдегидей маанигни билдирет (Давлетбекова, 1997, 26-б.).

7. 落汤鸡 (*luòtāngjī*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “шорподогу тооктой” деп которулат. Бул фразеологизм “былчылдап суу болуу”, “көл-шал суу болуу” деген маанилерди билдирет.⁷ Кыргыз тилиндеги “көнөктө-” жана “алка-шалка түшүү” аттуу фразеологизмдер кытай тилиндеги фразеологизмдин маанисине дал келет (Осмонова, 2001, 43-б.).

8. 公鸡在其粪堆上称雄 (*gōngjī zài qí fēnduī shàng chēngxióng*). Аталган фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “короз өз короосунда баатыр” деп которулат.⁸ Бул макалга кыргыз тилиндеги “Айыл итинин куйругу чагарак” деген макал дал келет (Давлетбекова, 1997, 16-б.).

9. 像公鸡般好斗 (*xiàng gōngjī bān hǎo dòu*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм “короздой урушчаак” деп которулуп, жүргөн жери чыр-чатак, чыр, мушташа берген урушчаак кишилерге карата колдонулат.⁹ Кыргыз тилинин макал-лакаптар боюнча китептерде, фразеологизмдер сөздүгүндө да кытай тилинин фразеологизмине окшош сөз катталган эмес. Бирок эл оозунда урушчаак жаш балдарды *жөжө короз* деп коёру белгилүү.

10. 对一只公鸡来说，颗麦粒胜似一颗钻石. Кытай тилиндеги макал “короз үчүн буудайдын даны алмаздан баалуу” деп которулат. Кытай макалана кыргыздын “Тооктун түшүнө таруу кирет” деген макалы маанилик жактан толугу менен дал келет деп ойлойбуз (Давлетбекова, 1997, 150-б.).

⁴ <https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E9%9B%9E%E5%90%8C%E9%B4%A8%E8%AC%9B>

⁵ <https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E9%B8%A1%E6%AF%9B%E4%BF%A1>

⁶ <https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E9%B8%A1%E9%A3%9E%E7%8B%97%E8%B7%B3>

⁷ <https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%8F+%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0>

⁸ <https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E5%85%AC%E9%B8%A1%E5%9C%A8%E5%85%B6%E7%B2%AA%E5%A0%86%E4%B8%8A%E7%A7%B0%E9%9B%84>

⁹ <https://laoshi.io/characters/en/%E5%A5%BD%E6%96%97/>

11. 杀鸡取卵 (*shā jī qǔ luǎn*). Кытай макалы кыргыз тилине сөзмө-сөз “Жумуртка алуу үчүн тоокту союу” деп которулат.¹⁰ Макалдын убактылуу пайда үчүн келечектүү нерсени садага чабуу деген мааниси бар. Кыргыз тилинде бул макалга жакын “Жаман уй жайытын жарым күндө түгөтөт” же “Жаман койчу жайытын бир күндө түгөтөт” деген макалдарды белгилөөгө болот (КРС, 1985а, 217-б.).

Кытай тилинде тооктун образы нейтралдуу катары кабыл алынган фразеологиялык бирдиктер бар. Маселен, тоок өзгөчөлүгү жок, көзгө көп урунбаган канаттуу. Ошондуктан кытай маданиятында тооктун образы да карапайым адам менен байланыштуу болуп кетет. Алсак, кытай тилинде төмөнкүдөй фразеологизм колдонулат:

12. 鹤立鸡群 (*hèlì jīqún*). Аталган фразеологизм “Тооктордун арасында турган турнадай” деп которулуп, айлана-чөйрөдөгүлөрдөн айырмаланып калуу, айырмаланып турган учурда пайдаланылат.¹¹ Кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “төөлүк өйдө” деген фразеологизмди айтууга болот (КРС, 1985б, 89-б.). Андан сырткары кыргыз тилинде башкалардан өзгөчөлөнүп турган, таанымал, даңктуу кишилерге карата “аттын кашкасындай” деген фразеологизм да колдонулат (Осмонова, 2001, 57-б.).

13. 杀鸡儆猴 (*shājī jǐnghóu*). Кытай тилиндеги макал кыргыз тилине “Маймылды коркутуу үчүн тоокту союп салуу” деп которулат.¹² Бул макалга кыргыздын “Керегем сага айтам, келиним сен ук, уугум сага айтам, уулум сен ук” деген макал маанилик жактан дал келет (Давлетбекова, 1997, 97-б.).

14. 鸡口牛后 (*jīkǒuniúhòu*). Кытай тилиндеги макал “Уйдун жамбашына караганда короздун тумшугу жакшы” деп которулат.¹³ Аталган макалды кытайлар чакан болсо да дайым биринчи болуу зарылдыгын баса белгилеш үчүн колдонушат. Бул макалдын кыргыз тилинде бир нече вариациялары кездешет. Алсак, кыргыз тилинде “Бирөөнүн элинде султан болгончо өз элинде ултан бол”, “Эртеңки куйруктан бүгүнкү өпкө артык”, “Өлгөн жолборстон тирүү чычкан артык” сыяктуу макал-лакаптарды айтсак болот (Давлетбекова, 1997; КРС, 1985а; КРС, 1985б; Осмонова, 2001).

Короз уруштуруу – бул кумар оюндарынын бир түрү. Бул оюн көрүүчүлөрдүн бүйүрүн кызытып, оюндун кумарына берилгендер ортого чоң байге коюп жиберген учурлар кездешет. Жыйынтыгында көбүнчө катышуучуларга бактысыздык жана жакырчылык алып келгендиктен кытай маданиятында оюнга болгон мамиле терс болуп саналат. Кытай тилинде кытайлардын короз уруштурган оюнга болгон терс мамилесин билдирген фразеологиялык бирдиктер кездешет. Мисалы:

15. “斗鸡走狗 (*dòu jī zǒu gǒu*). Аталган фразеологизм “короз урушка, ит жарыштарга катышуу” деп которулат. Бул фразеологиялык бирдик маанисиз иштерге белчесинен батып, убакытты текке кетирип, бош өткөргөн адамдарды ашкерелөөдө колдонулат.¹⁴ Кыргыз тилинде кытай фразеологизмине маанилик жактан “эшек такалоо”, “текей терүү” (текей оттоо) деген фразеологизмдер жакындашып кетет (Осмонова, 2001, 516-б.; 438-б.). Кыргыз

¹⁰ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%9D%80%E9%B8%A1%E5%8F%96%E5%8D%B5>

¹¹ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B9%A4%E7%AB%8B%E9%B8%A1%E7%BE%A4>

¹² <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%9D%80%E9%B8%A1%E5%84%86%E7%8C%B4>

¹³ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B8%A1%E5%8F%A3%E7%89%9B%E5%90%8E>

¹⁴ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%96%97%E9%B8%A1%E8%B5%B0%E7%8B%97>

маданиятында эшек жаныбар көп кеңири жайылбагандыктан ага така тагуу адамга ылайыксыз, ага убакыт коротуп кереги жок деп эсептелген. Ал эми текей өсүмдүк болуп, аны көбүнчө кой кайтарып жүргөн балдар тергендиктен бул ишти да жашы улуу адам аткарганга ылайыксыз деп эсептешкен. Ал эми кыргыз тилиндеги “Ашык ойногон азат, кой кайтарган тозот” деген макалда да элибиздин жумуш кылбай, оюн ойногон балдарга карата терс пикирин чагылдырып тургансыйт.

Кытайларда байыркы мезгилде аял бийликте болуп, мамлекетти башкарса, балээ, кырсык болот деген ишеним жашаган. Бул аллегориялык түрдө макал-лакаптарда чагылдырылат:

16. 牝鸡司晨 (*pìn jī sī chén*). Кытай макалы кыргыз тилине сөзмө-сөз “короздун ордуна тоок кыйкырып таң аттырат” деп которулат.¹⁵ Кыргыз тилинде да буга байланыштуу макал-лакаптар кездешет. Мисалы, “Байтал чуркап байге албайт” деген макалда кыргыз коомундагы патриархалдык абал таасын чагылдырылган (Давлетбекова, 1997, 37-б.).

鸭 (yā) өрдөккө байланышкан фразеологизмдер

1. 断鹤续凫 (*duàn hè xù fú*). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “Турнанын бутун кесип, өрдөккө кийгизүү” деп которулат жана “туура келбөө, табигый эмес, жасалмалуулук” деген маанилерди билдирет. Мындай маанидеги учкул сөздөр кыргыз тилинде да кездешет. Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “Казга теңелип карганын буту сыныптыр” деген макал мааниси жагынан жакыныраак келет деп ойлойбуз (КРС, 1985а, 316-б.).

2. 水过鸭背 (*shuǐ guò yā bèi*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “өрдөккө суу жукпайт” деп которулуп, “бардык кырдаалдан кутулуп чыгып кетүү”, “кыйынчылыкты жеңил эле жеңүү” деген маанилерди билдирет. Бул фразеологизмдин эквиваленти кыргыз тилинде да кездешет. Бул фразеологизмдин кыргыз тилинде “суудан кургак чыгуу” жана “тегирменге кирип эки кап ун көтөрүп чыгат” деген жалпылыктары кездешерин айтууга болот (Осмонова, 2001, 334-б.). Кытай жана кыргыз тилдериндеги жогорку фразеологизмдер мааниси жагынан бири-бирине кандайдыр бир деңгээлде туура келет.

3. 鹅行鸭步 (*é xíng yā bù*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “каз-өрдөктөй басуу” деп которулат. Бул фразеологизм “басышы оор болуу”, “кыйналып басуу” деген маанилерди билдирет. Кытайлардагы фразеологизмдин эквиваленти кыргыз элинин фразеологизмдеринде да кездешет. Фразеологизмдин кыргыз тилинде жаш бала жаңыдан басып баштаганда аны “каз-каз басуу” деп атаган түрү кездешет. Андан сырткары кыргыздар жаш бала жаңыдан басып баштаган учурду “каз туруу” же “каз-каз туруу” деп атап коюшкан (Осмонова, 2001, 234-б.). Жогоруда эскерилген эки элдин фразеологизми мааниси жагынан толугу менен туура келет. Ал эми формалык жагында азыраак айырма бар.

4. 打鸭惊鸳鸯 (*dǎ yā jīng yuānyāng*). Кытай тилиндеги аталган макал “мандариндерди (өрдөктүн бир түрү) коркутуу үчүн өрдөктү уруу” деп которулуп, бирөөнү коркутуу үчүн экинчисин жазаландырган учурда пайдаланылат.¹⁶ Бул макалга кыргыз тилиндеги “Керегем

¹⁵ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%89%9D%E9%B8%A1%E5%8F%B8%E6%99%A8>

¹⁶ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%89%93%E9%B8%AD%E6%83%8A%E9%B8%B3%E9%B8%AF>

сага айтам, келиним сен ук” деген макал маанилик жактан жакындашып кетет деген пикирдебиз (Давлетбекова, 1997, 97-б.).

鵝 (é) казга байланышкан фразеологизмдер

1. 水尽鹅飞 (*shuǐ jìn é fēi*). Аталган фразеологизм кыргыз тилине “суу кургагандан кийин каздар учуп кетишти” деп которулат. Бул фразеологизм “куру жалак калуу, түгөнүү, банкрот болуу” сыяктуу учурларда колдонулат. Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “жылан сыйпагандай” деген фразеологизмди айтууга болот. Кытай жана кыргыз тилдериндеги жогорку фразеологизмдер мааниси жагынан бири-бирине толугу менен туура келет. Ал эми формалык жагында бир кыйла айырма бар (Осмонова, 2001, 196-б.).

2. 水静鹅飞 (*shuǐ jìng é fēi*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “каздар учуп кетип, суу жымжырт” деп которулуп, “айланада жымжырттык абал”, “эч ким жок тыптынч маал” деген маанилерди билдирет. Бул фразеологизмдин эквиваленти кыргыз тилинде да кездешет. Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “кулак-мурун кескендей” жана “как” эткен карга, “кук” эткен кузгун жок” деген түрлөрүн айтууга болот (Осмонова, 2001, 236-б.). Кытай жана кыргыз тилдериндеги жогорку фразеологизмдер мааниси жагынан бири-бирине жакын келип, бирдей мааниге ээ.

Жыйынтыктоо

Жогоруда берилген фразеологизмдер, макал-лакаптар кытай тилинен алынган көптөгөн мисалдардын деңиздеги тамчысы гана болуп саналат. Белгилүү болгондой фразеологизм бир элдин басып өткөн тарыхын, маданиятын, менталитетин, тилдик, этнографиялык өзгөчөлүгүн ичине камтыйт. Жогоруда биз белгилеп көрсөткөн мисалдар аркылуу кытай элинин улуттук өзгөчөлүктөрүн, чарбасынын өзгөчөлүктөрүн байкоого болот. Кытай тилиндеги мисалдарды кыргыз тили, кыргыз элинин маданияты менен салыштырып, андагы жалпылыктарды жана айырмачылыктарды көрсөтүү тил илиминдеги маанилүү маселелердин бири экендиги шексиз. Бул багыт өз изилдөөчүлөрүн күтүүдө.

Пайдаланылган адабияттар

Бакирова, Г.К. (2012). *Кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин семантикафункционалдык жана структуралык өзгөчөлүктөрү*: фил. ил. канд. окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган диссертациянын авторефераты. Бишкек.

Вэнь Дуаньчжэн. (2004). *Кытай макал-лакаптарынын толук жыйнагы*. Шанхай: Шанхай сөздүгү басмаканасы. (温端政中国歇后语大全辞海版:上海辞书出版社).

Корнилов, О.А. (2010). *Жемчужины китайской фразеологии*. Москва.: КДУ.

Ма Гофань. (1959). *Идиомалардын кыскача теориясы*. Ляонин: Элдик басмакана. (马国凡 成语简论.- 辽宁: 人民出版社).

Осмонова, Ж. (1970). *Идиомы в киргизском языке*: дис. ... канд. филол. наук. Фрунзе: КГУ.

Осмонова, Ж., Конкобаев, К., Жапаров, Ш. (2001). *Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү*. Бишкек.: КТМУ.

Пословицы и поговорки кыргызского народа: из собрания акад. К.К. Юдахина. / Сост. Д. Давлетбакова. (1997). Бишкек: Илим.

Рыбникова, М.А. (1961). *Русские пословицы и поговорки.* Москва.: Издательство Академии Наук СССР.

Симакова, О. Б. (2003). *Лексико-семантическая группа “Орнитонимы” (На материале русского и французского языков):* дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19. Пенза.

Эгембердиев, Р. (1979). *Фразеологизмы в эпосе «Манас»:* дис. ... канд. филол. наук. Фрунзе.

Эгембердиев, Р. (2012). *Кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин семантикасы жана лексикографияланышы:* фил. и. док. окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган диссертациянын авторефераты. Бишкек: БМУ.

Юдахин, К.К. (1985). *Киргизско-русский словарь. В двух книгах. Около 40000 слов. Кн. 1. А-К.* Фрунзе: Главная редакция Киргизской Советской Энциклопедии.

Юдахин, К.К. (1985). *Киргизско-русский словарь. В двух книгах. Около 40000 слов. Кн. 2. Л-Я.* Фрунзе: Главная редакция Киргизской Советской Энциклопедии.

Интернеттен алынган маалыматтар

Poultry Industry Statistics (2022): Meat & Egg Production: <https://www.chickenfans.com/poultry-industry-statistics/> (интернеттен алынган маалыматтардын пайдалануу күнү: 24.02.2023).

Кытай тилиндеги фразеологизмдер “Большой китайско-русский словарь” аттуу сөздүктөн алынды:

<https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E9%B8%A1%E9%A3%9E%E8%9B%8B%E6%89%93>

<https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E9%97%BB%E9%B8%A1%E8%B5%B7%E8%88%9E>

<https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E9%9B%9E%E5%90%8C%E9%B4%A8%E8%AC%9B>

<https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E9%B8%A1%E6%AF%9B%E4%BF%A1>

<https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E9%B8%A1%E9%A3%9E%E7%8B%97%E8%B7%B3>

<https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%8F+%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0>

<https://dabkrs.com/slovo.php?ch=%E5%85%AC%E9%B8%A1%E5%9C%A8%E5%85%B6%E7%B2%AA%E5%A0%86%E4%B8%8A%E7%A7%B0%E9%9B%84>

<https://laoshi.io/characters/en/%E5%A5%BD%E6%96%97/>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%9D%80%E9%B8%A1%E5%8F%96%E5%8D%B5>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B9%A4%E7%AB%8B%E9%B8%A1%E7%BE%A4>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%9D%80%E9%B8%A1%E5%84%86%E7%8C%B4>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B8%A1%E5%8F%A3%E7%89%9B%E5%90%8E>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%96%97%E9%B8%A1%E8%B5%B0%E7%8B%97>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%89%9D%E9%B8%A1%E5%8F%B8%E6%99%A8>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%89%93%E9%B8%AD%E6%83%8A%E9%B8%B3%E9%B8%AF>

(интернеттен алынган маалыматтардын пайдалануу күнү: 24.02.2023).